

GRAMMATIK MODALLIK KATEGORIYA SIFATIDA

Hamidova Sayyora Nurmatovna

Farg‘ona politexnika instituti O‘zbek tili va tillarni o‘rgatish kafedrası katta
o‘qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada modal komponentlar gap tarkibida qo‘llanilishi, ushbu komponentlar grammatikaning sohalariga doir ekanligi, ular bajaradigan vazifalar, anglatadigan mohiyatiga ko‘ra sathlarda namoyon bo‘lishi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: modal ifoda, ot so‘z turkumidan ajralib chiqqan modal so‘zlar, sifat so‘z turkumidan ajralib chiqqan modal so‘zlar, ravishdan ajralib chiqqan modal so‘zlar.

Kirish

Modal birliklarning hosil bo‘lishiga etimologik jihatdan qaraydigan bo‘lsak, ularning aksariyati mustaqil so‘z turkumlaridan hosil bo‘lgan:

Ot so‘z turkumidan ajralib chiqqan modal so‘zlar: aftidan, haqiqatdan, mazmuni, ehtimol, darhaqiqat. Bu so‘zlar matn tarkibida ham modal ifoda, ham o‘t so‘z turkumi vazifasida keladi, solishtiramiz: Aftidan, bu gapim hech kimga yoqmadi. (modal ifoda) / gaplarim yoqmaganligi uning aftidan sezilib turar edi (ot); Haqiqatdan, sizning gaplaringizda jon bor / haqiqatdan yuz o‘girib bo‘lmaydi; Ehtimol, bu dunyoning o‘tkinchi ekanligi uning yodidan ko‘tarilgandir / bu masalada professorning ehtimoliga tayanish joiz bo‘ladi.

Sifat so‘z turkumidan ajralib chiqqan modal so‘zlar: yaxshi(ki), to‘g‘ri, so‘zsiz, shubhasiz, tabiiy. Yaxshi, sizni tushundim, lekin siz adashyapsiz (modal ifoda) / Yaxshi kishi ko‘rmagay yomonlik hargiz...(sifat); E‘tirozim yo‘q, to‘g‘ri, men adashdim / Boshingga qilich kelsa ham to‘g‘ri so‘zla; Shubhasiz, eng tajribali xodim menman. / O‘zingni buncha qiynamasang, qachon shubhasiz yashashni boshlaysan?; Tabiiyki, bu yilgi hosilimiz har doimgidan-da mo‘l bo‘ldi / Shifokor o‘z bemorlariga faqat tabiiy maxsuslotlardan iste‘mol qilishni buyurdi.

Ravishdan ajralib chiqqan modal so‘zlar: albatta. Bu so‘z gap tarkibida, asosan, modal ifodani bildirib keladi. Biroq, ba‘zan tasdiq ma‘nosini ifodalovchi ravish turkumiga oid so‘zning ma‘nosida ham qo‘llasa bo‘ladi. Qiyoslab ko‘ramiz:

Onajon, albatta, sizni ko‘rgani kelaman! / – Sizda mening o‘lchamimga ko‘ylak topiladimi? – Albatta.

So‘z birikmasidan ajralib chiqqan modal so‘zlar: Har qalay, har holda. Solishtiring: Har holda, bizga yoqmaydigan gaplarni gapirishmadi-ku! / U o‘z erining ko‘ziga har holda ko‘rinishni yaxshi ko‘radi.

Gapning modal so‘zga aylanishidan hosil bo‘lgan modal so‘z: holbuki. Bu so‘zning qismlari ajratilsa, ega va kesimdan iborat sodda gap hosil bo‘lishi mumkin. Modal ifodani anglatganda esa, tadiqlash, avvalgi fikrga nisbat berish ma‘nolarini anglatadi. Holbuki, o‘zimdanda kechgan emasdim... / Hol buki, har neni so‘zlamak durust emas.

Xuddi shuningdek, modal so‘zlar modal ifoda anglatishdan tashqari boshqa lisoniy birliklar vazifasida ham kelishi mumkin. Masalan, so‘z-gap vazifasida. Bunda so‘z butunligicha so‘z-gapga o‘tib ketmaydi, shunchaki o‘tish “yo‘li” da turgan bo‘ladi. Ularni modallashayotgan so‘zlar (balki, hatto, aftidan) deb atash mumkin bo‘ladi: **Balki**, barchasini aytish vaqti kelgandir. / Bu faqat sizning yutug‘ingiz emas, **balki** ota-onangizniki hamdir. Modal birliklarning so‘z-gap vazifasini bajarishining yana bir ko‘rinishi bor, bunda modal so‘z so‘z-gap shakliga ega bo‘ladi, ularga shunday qilib, baxtga qarshi, tavba, xudo saqlasin kabi birliklarni misol qilish mumkin. Buni bir gap misolida ifodalashga harakat qilamiz:

- Kecha qo‘shnim Adibaning uyiga o‘g‘ri tushganmish.
- Tavba... Nega uning boshi kulfatdan chiqmay qoldi o‘zi?
- Baxtga qarshi.
- Xudo saqlasin!

O‘zbek tili grammatikasida soflik va vazifadoshlik degan tushunchalar mavjud bo‘lib, ular modal so‘zlarga ham doir. Bajaradigan vazifanining xususiyatiga qarab, ularni sof va vazifadosh modal so‘zlarga ajratish mumkin bo‘ladi.

Sof modal so‘zlar faqat modal ma‘no ifodalashga xizmat qiladi. Ularga Haqiqatan, darhaqiqat, afsuski, attang, albatta, shekilli, avvalo, xullas, masalan, umuman, taxminan kabi so‘zlar kiradi. Vazifadoshga esa aftidan, chamasi, balki, ehtimol, shubhasiz

Modal komponentlar gap tarkibida qo‘llanilib, modallikni ifodalaydi, ushbu komponentlar grammatikaning sohalariga doir bo‘lib, ular bajaradigan vazifasi, anglatadigan mohiyatiga ko‘ra sathlarda namoyon bo‘ladi. O‘zbek tili grammatikasida modal so‘zlar alohida olingan so‘zlar turkumida o‘rganiladi, ularni

ba'zi adabiyotlarda oraliq so'zlar ham deb atashadi. Nega modal so'z mustaqil so'z bo'la olmaydi, sababi modal elementlar ma'no ifodalaydi, biroq hech qanday so'roqqa javob bo'lmaydi, hech qanday gap bo'lagi vazifasida ham kelmaydi. Boshqa bo'laklar bilan o'zaro aloqaga kirishmasa-da, shu gapda ifodalanayotgan voqelikni tasvirlashda uning butun ma'nosiga ishora qiladi. U gapning istalgan o'rnida – boshida, o'rtasida, oxirida qo'llanilishi mumkin. Bu gapning mazmuniga katta ta'sir etmaydi. Modal so'zni ma'no anglatganligi uchun mustaqil deb bo'lmaydi, chunki u so'roqqa javob bo'lmaydi, gap bo'lagi vazifasini bajarmaydi, shu xususiyatiga ko'ra uni yordamchi so'z turkumi tarkibiga kiritilsa, u yordamchilardan farqli o'laroq ma'no anglatadi. Aynan mana shu ikkilanish ushbu hodisani oraliq so'z turkumi yoki alohida olingan so'z sifatida talqin etiladi. Shuningdek, modal so'zlarning sintaktik vazifasi kirish so'z hisoblanadi. Kirish so'zlarning modallikni ifodalashdagi o'rni, o'ziga xosliklari haqida yuqorida mulohazalarimiz mavjud.

Modallikning grammatik kategoriya ekanligi tilshunoslikda uzoq yillardan buyon tan olingan, isbotlangan hamda bu borada juda ko'p tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Modallik matnda namoyon bo'ladigan bo'lsa, o'sha mazmunni keltirib chiqarishda uni hosil qiyuvchi vositalarning ham o'rni bor. Yuqorida modal birliklar sifatida keltirilgan leksik birliklar modal ma'no berishda birlamchi bo'lsa, ularning vazifasini bajaruvchi so'zlar, jumladan, undov, fe'llar, so'z-gaplar ikkilamchi vositalar sifatida qarash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hakimov M.X. O'zbek tilida matnning pragmatik talqini. Filol. fanlari doktori. diss. avtoref. – TA.G'ulomovning ilmiy merosi. O'zbek tilida ko'plik kategoriyasi. 3-kitob. – Toshkent, 2007. – 121b.
2. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: “O'zbekiston milliy entsiklopediyasi”, 2008. – 245 b.
3. Safarov Sh. S. Kognitiv tilshunoslik. –Jizzax: “Sangzor” nashr., 2006. –5b.
4. G'ulomov A. Ilmiy meros. O'zbek tilida ko'plik kategoriyasi. 3-kitob. – Toshkent, 2007. – 121 b.
5. Hamidova S.N. Tilshunoslik mentalingvistik bosqichida kognitiv tadqiqotlar.

6. Scienceproblems.uz ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари № № 12/2 (3)-2023, 145-151 bet.
7. Nurmatovna, K. S. (2019). Formation of communicative competence of technical higher educational institutions students. Проблемы современной науки и образования, (11-2 (144)), 82-84.
8. Nurmatovna, X. S., & Umidjon o‘g‘li, A. Z. (2023). Modallik va uning gap mazmunidagi o‘rni. Образование наука и инновационные идеи в мире, 18(8), 160-163.
9. Sayyora, X. (2023). The impact of language games on classroom. Involta Scientific Journal, 2(4), 149-153.
10. Хамидова, С. Н. (2018). Интерактивные методы и их применение на занятиях английского языка. Достижения науки и образования, (18 (40)), 50-51.
11. Khamidova, S. N. (2021). Modality and its elements in sentence. Theoretical & Applied Science, (1), 88-91.
12. Nurmatovna, K. S. (2021). The Mental Processes Associated with Understanding the World. Central asian journal of literature, philosophy and culture, 2(11), 88-92.
13. Турсунова, О. С., & Хамидова, С. Н. (2019). Применение проектных работ в преподавании иностранных языков. Достижения науки и образования, (8-3 (49)), 101-102.
14. Abdukodirov, U. N. (2020). Using of dictionary sources for improving integrated teaching methods. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 230-234.
15. Abdukodirov, U. (2020). Materials development in teaching. In Мировая наука 2020. Проблемы и перспективы (pp. 3-5).
16. Nazirovich, A. U. (2023). Methodical approaches in english teaching. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 1(9), 1169-1173.
17. Abdukodirov, U., & Obidjonova, Z. (2023, November). Goals and objectives of use information and communication technology in education. In Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions".

